

OD AUTORA GLOBÁLNÍCH
BESTSELLERŮ *SAPIENS* A *HOMO DEUS*

Yuval Noah Harari

21 lekcí pro 21. století

Zcela zásadní příspěvek k diskusi, jak čelit problémům současnosti.

Bill Gates

21 lekcí pro 21. století

Vyšlo také v tištěné verzi

Vyrobeno pro společnost Palmknihy - eReading

Yuval Noah Harari

21 lekcí pro 21. století – e-kniha

Copyright © LEDA, s. r. o., 2020

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

21 lekcí pro 21. století

21 lekcí pro 21. století

Yuval Noah
Harari

Yuval Noah Harari

21 Lessons for the 21st Century

Copyright © 2018 by Yuval Noah Harari

Czech edition copyright © 2019 by Leda, s. r. o.

Translation copyright © 2019 by Zdena Gubalová

ALL RIGHTS RESERVED

ISBN 978-80-7335-612-5 tištěná kniha

ISBN 978-80-7335-636-1 e-kniha

*Věnuji svému životnímu partnerovi Icikovi,
matce Pnině a babičce Fanny
za dlouhá léta jejich lásky a podpory.*

OBSAH

Úvodem	11
Část I.	
PROBLÉM VĚDECKO-TECHNICKÉ REVOLUCE	19
Kapitola 1. Zklamání	21
<i>Konec dějin se odkládá</i>	
Kapitola 2. Zaměstnání	37
<i>Až vyrosteš, budeš možná bez práce</i>	
Kapitola 3. Svoboda	63
<i>Velká data vás sledují</i>	
Kapitola 4. Rovnost	90
<i>Kdo vlastní data, ovládá budoucnost</i>	
Část II.	
PROBLÉM POLITIKY	99
Kapitola 5. Společenství	101
<i>Lidé mají těla</i>	
Kapitola 6. Civilizace	109
<i>Světová civilizace je jen jediná</i>	
Kapitola 7. Nacionalismus	127
<i>Globální problémy vyžadují globální odpověď</i>	
Kapitola 8. Náboženství	145
<i>Dnešní Bůh slouží národu</i>	

Kapitola 9. Imigrace	158
<i>Možná jsou lepší a horší kultury</i>	
Část III.	
ZOUFALSTVÍ A NADĚJE	175
Kapitola 10. Terorismus	177
<i>Hlavně nepanikařit</i>	
Kapitola 11. Válka	190
<i>Nikdy nepodceňujme lidskou hloupost</i>	
Kapitola 12. Pokora	201
<i>Nikdo není středem světa</i>	
Kapitola 13. Bůh	218
<i>Nezneužiješ božího jména</i>	
Kapitola 14. Sekularismus	225
<i>Uznejte svůj stín</i>	
Část IV.	
PRAVDA	237
Kapitola 15. Neznalost	239
<i>Víme mnohem méně, než si myslíme</i>	
Kapitola 16. Spravedlnost	246
<i>Náš smysl pro spravedlnost je zastaralý</i>	
Kapitola 17. Éra postpravdy	254
<i>Některé falešné zprávy žijí věčně</i>	
Kapitola 18. Vědecko-technická fantazie	269
<i>Budoucnost ve filmech nenajdete</i>	

Část V.

HOUŽEVNATOST	281
Kapitola 19. Vzdělání	283
<i>Jediné, co je trvalé, je změna</i>	
Kapitola 20. Smysl	292
<i>Život není příběh</i>	
Kapitola 21. Meditace	329
<i>Stačí pozorovat</i>	
 Poděkování	336
Poznámky a vysvětlivky	339
Rejstřík	367

ÚVODEM

Ve světě zahlceném zbytečnými informacemi má precizní vyjádření ohromnou moc. Každý se dnes může hravě vložit do diskuze o budoucnosti lidstva, ale není snadné udržet si jasnou perspektivu. Pohlcuje nás tolik naléhavých záležitostí, že nemáme ani dost času zkoumat, jaké vůbec jsou zásadní otázky současnosti. Dějiny ale nečekají, a jestliže jsme se my pro samé starosti s dětmi a zestárlými rodiči o svět nezajímali, tak o nás i o nich, o celé budoucnosti lidstva rozhodnou jiní. Není to fér, ale kdo by tvrdil, že historie je spravedlivá?

Jako historik nemohu lidem poskytnout stravu ani oděv – mohu však nabídnout dostatečné informace, aby měl každý diskutující vyrovnané šance. Povzbudím-li alespoň pár desítek lidí, kteří by se debaty o budoucnosti člověka jinak nezúčastnili, svůj úkol jsem tím už splnil.

Ve své první knize, *Sapiens*, jsem se zabýval minulostí lidstva a zkoumal, jak se jedna bezvýznamná opice stala pánem planety. V druhé knize, *Homo deus*, jsem promýšlel dlouhodobou perspektivu života, osud inteligence i vědomí v etapě, kdy se lidé pozdvihli na úroveň bohů.

Nyní se zaměřuji na současné dění, na to, co nás čeká a nemine v nejbližší době. Na hlavní problémy a otázky volby dneška, na co si dát nejvíc pozor a co vysvětlit dětem. Samozřejmě že většina ze sedmi a půl miliardy lidí má dost svých každodenních starostí, a přemýšlení o budoucnosti lidstva bude považovat za zbytečný luxus. Samoživitelka se dvěma dětmi v chudinské čtvrti Bombaje si dělá starosti, co sežene k večeři, migrant ve člunu hledá na obzoru pevninu a umírající pacient v přečpané londýnské nemocnici soustřeďuje síly na další nadechnutí. Ti všichni mají jiné starosti, než aby se zabývali globálním oteplováním nebo krizí demokracie. Žádná kniha jim nepomůže a já jim nemohu nic vykládat. Ale i jejich situaci je třeba vzít v úvahu.

Podívejme se na svět globálně. Ptejme se, kam směřují hlavní společenské síly světa a které z nich pravděpodobně ovlivní planetu. Málokoho na prahu smrti zajímají klimatické změny, ty ale mohou periferii Bombaje změnit v neobyvatelnou poušť nebo mohou vyvolat mohutnou vlnu uprchlíků ve Středomoří a způsobit světovou zdravotnickou krizi.

Skutečnost má mnoho vrstev a globální problémy nelze popsat vyčerpávajícím způsobem. Na rozdíl od *Sapiens* a *Homo deus* nevyprávím historický příběh, dávám k posouzení jen výběr lekcí, a ani ty nenabízejí definitivní odpověď. Mají ale čtenáře povzbudit k samostatnému myšlení a vtáhnout je do hlavní debaty naší doby.

Tato kniha je výsledkem rozhovorů s veřejností a mnohé kapitoly obsahují odpovědi na otázky čtenářů a novinářů, jež jsem už dřív částečně publikoval v odlišné formě. Zde se zamýšlím také nad novými argumenty. Týkají se lidské moudrosti, či naopak hlouposti. Řeč je o technice, politice,

náboženství a umění, ale tím hlavním zůstávají otázky: *Co se vlastně odehrává v dnešním světě? Jaké jsou hlubší souvislosti současných dějů?*

Co znamená pro svět vzestup Donalda Trumpa? Jak si poradit s epidemií falešných zpráv a dezinformací? Proč je demokracie v krizi? Vrací se na scénu Bůh? Blíží se snad další světová válka? Která civilizace ovládne svět – Západ, Čína, anebo islám? Má zůstat Evropa i nadále otevřená migrantům? Nabízí nacionalismus odpověď na problém nerovnosti mezi lidmi a na klimatické změny? Jak si poradíme s terorismem?

Ani při globálním pohledu nepomímám osobní problémy, protože velké revoluce současnosti se promítají do osudů jednotlivců. Terorismus není jen celosvětový politický jev, ale také psychologická záležitost. Vyvolává strach i hrozivé představy milionů lidí, a ti se nepřímou stávají rukojmími teroristů. Krize demokracie se netýká jen sněmovny a volebních místností, ale zasahuje i nervové buňky. Že se osobní stává politickým, je otřepaná fráze, ale dnes, kdy se vědci, firmy a vlády snaží vniknout lidem do mozku, nabývá tato pravda přízračné hrozby, a proto nás musí zajímat nejen společnost, ale i jednotlivci.

Globální svět vytváří tlak na osobní chování a morálku. Zapletl nás do celé sítě vztahů, jež nás omezují a zároveň vysílají každý náš sebemenší projev do vzdálených končin. Denní rutina naší existence ovlivňuje život lidí i zvířat kdesi na druhém konci světa a osobní gesto někdy nečekaně zažehne svět, jako to bylo v případě sebeupálení Mohameda Bouazizihho v Tunisku, jež vyvolalo tzv. Arabské jaro, nebo když ženy začaly sdílet své zkušenosti se sexuálním obtěžováním a daly podnět ke vzniku hnutí #MeToo.

Globální rozměr našeho života nás nutí daleko více než v minulosti vnímat náboženské a politické předsudky, rasová a genderová privilegia i svou vlastní nevědomou účast v institucionálním útlaku. Je ale reálné očekávat, že ve světě přesahujícím obzor jednotlivce, v němž se nekontrolovaně mísí nejrůznější božstva a ideologie, dokážeme nalézt morální kompas?

Začněme přehledem současných politických a technických nesnází. Ke konci 20. století se zdálo, že se ideologické bitvy mezi fašismem, komunismem a liberalismem vyřešily naprostým vítězstvím svobodomyšlného řádu a svět uznal vládu lidských práv i tržního hospodářství. Jak už to ale bývá, dějiny jsou nevypočitatelné a po pádu obludných ideologií se dostal do potíží i sám liberalismus.

To je obzvlášť palčivý problém, liberalismus ztrácí totiž důvěru právě v době, kdy nové informační a biologické technologie přinášejí lidskému rodu nejen obrovskou moc, ale i obtíže. Informační technologie a biotechnologie by mohly zlikvidovat pracovní trh a připravit stamiliony lidí nejen o zaměstnání, ale i o svobodu a rovnost. Algoritmy velkých dat by mohly být zneužity k zavedení digitální tyranie a vlády nepatrné elity. Lidé by pak netrpěli pouze vykořisťováním, ale něčím daleko horším – stali by se přebyteční.

Propojením informační technologie a biotechnologie v perspektivě nového tisíciletí jsem se zabýval v knize *Homo deus*, zde se pokusím popsat ekonomickou a politickou krizi současnosti. Zatím ještě nevznikl problém s umělým, anorganickým životem, hrozí však rozpad sociálního státu a také institucí, jako je Evropská unie. Je nemožné zcela obsáhnout všechny možné důsledky nových, rodících se technologií, jež

slibují zářné zítřky, ale pokusím se poukázat aspoň na hlavní nebezpečí, jež z nich mohou vyplynout. Je pochopitelné, že firmy a podnikatelé technické revoluce své vynálezy chválí – sociologové a historici však musejí varovat a vysvětlovat, co všechno se může pokazit.

Mohou snad inženýři Facebooku a programátoři umělé inteligence stvořit globální společenství na záchranu svobody a rovnosti? Nebo se odpověď nachází v zastavení globalizace a ve znovuzrození národního státu? Neměli bychom se podívat hluboko do minulosti a hledat moudrost i naději v prastarých náboženských tradicích?

Dnešní problémy technické revoluce jsou nepochybně bez analogie v dějinách, politický diskurz je plný divokého nesouhlasu, ale lidstvo si poradí, pokud udrží obavy pod kontrolou, pokorně přizná nedostatečnost svých poznatků a uvědomí si hrozbu terorismu, nebezpečí globální války a nenávistných předsudků, jež vedou ke konfliktům.

Podívejme se, co vlastně znamená představa post-pravdivosti a do jaké míry lze porozumět globálnímu vývoji a pochopit rozdíl mezi spravedlností a křivdou. Bude homo sapiens dostatečně chápat svět, který sám vytvořil? A dokáže rozlišit skutečnost od pouhých představ? Závěrem se pokusím shrnout některé tendence a představit obraz dnešní zmatené éry, kdy staré příběhy už neplatí a nové se ještě nevynořily. Kdo vlastně jsme? Co bychom měli vykonat? Jaké schopnosti potřebujeme? Můžeme dnes, na základě našich znalostí i neznalostí o vědě, Bohu, náboženství a politice, vyslovit něco definitivního o smyslu života?

Možná to bude někomu připadat příliš ambiciózní, nelze však otálet, vždyť vývoj filozofie, náboženství a vědy nepočká.

O smyslu života se diskutuje celá tisíciletí, ale nyní se náš čas naplňuje. Dostali jsme se pod tlak ekologické krize, nahromadění zbraní hromadného ničení i nových smrtících vynálezů. Umělá inteligence a biotechnologie poskytly lidstvu strašnou moc přestavět lidský život. Dříve či později o tom někdo rozhodne, a to samozřejmě na základě výkladu o smyslu života, i když možná ne otevřeně přiznaného. Inženýři postrádají trpělivost filozofů, a co teprve investoři! Tržní síly nečekají, a nenajdeme-li včasnou etickou odpověď na užití nové moci, slepá ruka trhu rozhodne za nás. Nechceme-li svou budoucnost svěřit finančním výkazům mamutích firem, měli bychom mít jasno v základních otázkách týkajících se hodnoty života a společnosti.

A ještě než spadne opona nad lidským druhem homo sapiens a začne nové drama, dovolím si pár osobních poznámek, tak říkajíc čistě mezi námi.

Na začátku této intelektuální cesty bych rád zdůraznil jednu závažnou věc. Nekritizuji nedostatky liberálního pohledu na svět, protože bych jej snad považoval za nedostatečný, právě naopak – domnívám se, že lidstvo lepší a všestrannější politický řád nikdy nemělo. Jistě nevyhovuje každé společnosti na každém stupni vývoje, ale prosadil se jako žádný jiný v mnoha velmi odlišných poměrech a kulturách. Snažme se tedy porozumět také limitům liberální demokracie a hledat cestu, jak by se její instituce daly zlepšit.

V dnešní politické atmosféře není snadné o liberalismu a demokracii kriticky přemýšlet, neboť za našimi zády číhají autokraté a rozličná antiliberální hnutí. Ti se s námi rádi pustí do diskuze, aniž by byli ochotni přijmout recipročně kritiku svého postoje. Musím proto opatrně vážit slova. Mám mluvit

otevřeně a riskovat citace vytržené z kontextu, jako bych snad hájil diktaturu? Nebo mám sám sobě nasadit náhubek? Pro dnešní dobu je typické, že antiliberální režimy působí i za svou hranicí a ztěžují svobodnou výměnu názorů. Vzhledem k jejich rozšíření a vlivu je čím dál nebezpečnější mluvit otevřeně o budoucnosti lidstva.

Po jistém váhání jsem se rozhodl autocenzuru odmítnout. Bez kritiky model liberální společnosti nezlepšíme a neodstraníme její nedostatky. Vždyť i tuto knihu jsem mohl napsat pouze díky naší relativní svobodě myšlení a možnosti vyjádřit se podle svého. Pokud se vám mé úvahy budou zamlouvat, mějte na paměti, že za ně vděčíme svobodě projevu.

Část I.

PROBLÉM VĚDECKO-TECHNICKÉ REVOLUCE

**Lidstvo dnes ztrácí víru v liberální řád,
jenž po desetiletí ovládal světovou politiku,
a to právě nyní, kdy dochází k nebývalé konfrontaci
s biotechnologiemi a informačními technologiemi.**

Kapitola 1.

ZKLAMÁNÍ

Konec dějin se odkládá

Lidé nepřemýšlejí v číslech, faktech a matematických rovnicích, ale na pozadí příběhu, jehož vliv je tím větší, čím je ten příběh jednodušší. Každý člověk i národ si vypráví své legendy a mýty a během 20. století si globální elity v New Yorku, Londýně, Berlíně i Moskvě vytvořily pro vysvětlení minulosti a budoucnosti světa tři velké ságy: fašismus, komunismus a liberalismus. Druhá světová válka fašismus zlikvidovala a od čtyřicátých let do konce let osmdesátých se odehrával zápas komunismu s liberalismem. Když se proletářský příběh zhroutil, jediným výkladem minulosti a nezbytným průvodcem budoucnosti zůstal ten liberální – tak to přinejmenším chápala globální elita.

Je to pochopitelné, protože jen on hlásá svobodu. Tisíce let žili lidé v útlaku bez politických práv, ekonomických příležitostí a bez osobních svobod. Nemohli volně cestovat a omezená byla i výměna myšlenek a zboží. Zápas za svobodu však krok za krokem postupoval, a ta nakonec na Západě zvítězila. Demokratické vlády nahradily brutální diktátory, svobodné podnikání smetlo hospodářské restriktce, lidé se naučili myslet

sami za sebe, jít za hlasem svého srdce a opustili úzkoprsé tradice. Dřívější zdi, hradní příkopy a zadrátované hranice byly nahrazeny otevřenými silnicemi, robustními viadukty a rušnými letišti.

Liberalismus netvrdí, že všechno na světě je v pořádku ani že není nutné překonávat velké překážky. Většinu planety dodnes ovládají diktátoři, a dokonce i v nejsvobodnějších zemích trpí mnoho lidí bídou, útlakem a násilím. Dobře však víme, jak na to – prosadme lidská práva, každý ať svobodně volí, osoby, zboží a myšlenky nechť kolují celým světem. Takový svobodomyslný ideál jen s malými odchylkami uznávali vzájemní političtí odpůrci, jako třeba američtí prezidenti George W. Bush a Barack Obama. Oba věřili, že stačí liberalizovat a globalizovat náš politicko-ekonomický řád a zajistíme všem mír i blahobyť.⁽¹⁾

Čím dříve se určitý stát připojí k nezastavitelnému pochodu pokroku, tím dříve dosáhne hospodářského růstu a ve společnosti zavládne mír. Zřejmě ještě nějaký čas potrvá, než se Severní Korea, Irák nebo Salvador začnou podobat Dánsku či americké Iowě, ale režimy, jež nehodlají otevřít své hranice i trhy a liberalizovat politiku, odsuzují svou společnost k velkému utrpení.

Od devadesátých let minulého století se tento výklad stal samozřejmostí nejen na Západě. Mnoho vlád od Brazílie až po Indii přijalo liberální recept a připojilo se k neúprosnému vývoji dějin. Opozilci vypadali jako pravěké vykopávky. V roce 1997 napomenul americký prezident Bill Clinton čínskou vládu, že se svou neochotou osvobodit společnost staví na „špatnou stranu historie“.⁽²⁾

Po globální finanční krizi v roce 2008 nastoupilo ve světě velké rozčarování a do módy přišly opět zdi. Odpor vůči

nekontrolované imigraci a obchodní liberalizaci stále stoupá. Údajně demokratické vlády omezují nezávislost soudů, svobodu médií a své politické oponenty obviňují ze zrady. Autokraté v Turecku a Rusku zavádějí nový typ neliberální demokracie, v podstatě jde ale o diktaturu. Kdo by si však dnes troufal tvrdit, že se Číňané nacházejí na chybné straně dějinného vývoje?

Znamením doby se v roce 2016 stalo lidové hlasování za brexit v Británii a zvolení Donalda Trumpa prezidentem Spojených států – jako by vlna zklamání zaplavila obě nejvýznamnější liberální společnosti Západu. Není to tak dávno, co se Američané s Evropany pokoušeli ozbrojenou misí osvobodit Irák a Libyi od diktátorů – nyní mnoho lidí považuje liberální vizi světa za nevhodnou, v lepším případě za neuskutečnitelnou. Někteří dokonce touží po hierarchické společnosti a chtěli by si uchovat svá etnická, genderová a národní privilegia. Právem či neprávem se šíří názor, že liberalizace a globalizace jsou vlastně velkolepý podvod, spiknutí počtem nepatrné internacionální mafie, jež tak chce udržet svou ohromnou moc na úkor mas.

V roce 1938 měli lidé na vybranou tři vize dějin, v roce 1968 dvě, roku 1998 zůstala jediná a nyní to vypadá, že jsme na nule. Není divu, že po tak dlouhé době vlády nad světem je liberální elita zmatená a v šoku. Bylo příjemné udržet si jediný správný výklad dějin. Elita najednou neví, co se děje, jako by osiřela, a má děsivý pocit, že nic už nedává smysl, podobně jako to připadalo sovětským vůdcům v osmdesátých letech minulého století. Neexistuje-li rozumná alternativa na vysvětlení kolapsu, vybočily snad dějiny z předepsané cesty? Proto dnes liberálové občas propadají apokalyptickému

blouznění a připadá jim, že bez vyhlídky na šťastný konec musí dějiny skončit armagedonem. Neschopnost porozumět současnosti vyvolává katastrofické scénáře asi tak, jako kdyby někdo považoval prudkou bolest hlavy za neklamnou známku rakoviny mozku. Avšak ani brexit, ani Trump neznamena-
jí konec civilizace.

Od zabíjení komárů k zabíjení myšlenek

Ztrátu orientace a zděšení z nadcházející katastrofy posiluje rychlý rozklad společnosti pod náporem nové techniky. Liberální politický řád fungoval v průmyslové společnosti parních strojů, rafinerií a televizních přijímačů. S informační revolucí internetu a biotechnologií dost dobře neladí. Politici ani voliči nechápou, co se děje, natož aby věděli, jak na výbušný potenciál změn reagovat. To inženýři, nikoli politické strany, vynalezli internet, pro nějž nikdo nehlasoval, a ten jako virus už od devadesátých let napadá svět a změnil jej k nepoznání. Demokratický systém se ještě nevzpamatoval z uštědrné rány a nepřipravenou elitu už čeká další šok z revoluce v podobě umělé inteligence a blockchainu.

Zdá se, že počítače natolik zkomplikovaly finanční systém světa, že se v něm jen málokdo vyzná. Pod vládou umělé inteligence mu už neporozumí vůbec nikdo. Jak to ovlivní politiku? Umíme si představit vládu, jak pokorně čeká, až jí algoritmy schválí rozpočet a daně? Fiskální politika se pod vlivem vzájemné synchronizace počítačů a vzniku kryptoměn,

jako je bitcoin, může dostat do potíží, takže bude nezbytné radikálně změnit výběr daní. Při nevypočitatelném směnném kurzu národní měny přestane mít význam zdaňovat transakce – a co když výměna zboží proběhne bez peněz? Vládám nezbyde než vymyslet nový způsob – možná daň z informace, jež se stane nejdůležitějším kapitálem a nejčastější obchodovanou komoditou. Zvládne stát takovou situací dříve, než mu propadnou finance?

A co když biotechnologie a informační technologie přestaví nejen ekonomiku a společnost, ale i naše těla a mozky? Naučili jsme se ovládat vnější svět, ale svůj vnitřní zatím řídit neumíme. Dokázali jsme postavit přehradu a regulovat toky řek, ale zastavit stárnutí těla zatím nedovedeme. Umíme projektovat systém zavlažování, ale sestrojit mozek je doposud nad naše síly. Bzučícího komára v uchu snadno zlikvidujeme, ale noční můru z neodbytné myšlenky, která nám nedá spát, stále ještě neumíme zapudit.

Díky revolučním technologiím však dokážeme nahlížet do svého nitra a pomalu se stáváme inženýry a producenty života. Získáváme moc ovlivnit činnost mozku, prodloužit život a likvidovat neodbytné myšlenky. Důsledky těchto zásadních změn neznáme. Něco nového vynalézt, to lidem jde, ale s rozumným využitím vynalezeného mají potíže. Je daleko jednodušší vybudovat přehradu než zjistit její dopad na nesmírně složitý ekologický systém okolní krajiny. Bude snadnější regulovat myšlení než určit vliv takové manipulace na lidskou psychiku a vztahy ve společnosti.

Získali jsme moc přetvořit svět kolem nás a přestavět planetu, ale z neznalosti jsme poškodili globální ekosystém, a ten se nyní začíná hroutit. V příštím století se můžeme dopustit

stejně chyby, získáme-li možnost ovlivnit ne zcela probádané lidské vědomí. Může se stát, že nechtěně narušíme duševní rovnováhu člověka a způsobíme rozpad osobnosti.

Biotechnologickou a informačně technologickou revoluci zahájili nevolení vědci, inženýři a podnikatelé, aniž by měli nejmenší zdání o politickém dopadu své činnosti. Zatím se nezdá, že by si vlády a parlamenty se společenským rozvrátem dokázaly poradit, dokonce se těmito zásadními změnami ani nehodlají zabývat. Jediné, o čem se mluvilo v minulých amerických volbách, byl debakl soukromých emailů Hillary Clintonové.⁽³⁾ Ani jeden z prezidentských kandidátů se nezmínil o potenciálním dopadu automatizace na zaměstnanost. Pracovní místa mají podle Donalda Trumpa ochránit před Číňany a Mexičany cla a zátarasý na jižní hranici Spojených států.⁽⁴⁾ Neměl prezident raději varovat voliče před algoritmy a navrhnout postavit požární zeď na hranici s Kalifornií, kde se nalézá Silicon Valley?

To by mohl být jeden z důvodů, proč voliči v srdci liberálního Západu ztrácejí víru v liberalismus a demokracii. Běžný člověk toho moc o umělé inteligenci a biotechnologiích neví, ale tuší, že ho budoucnost obloukem obchází. V takovém roce 1938 životní podmínky v Rusku, Německu nebo USA nebyly nijak valné, ale s výjimkou Židů a černochoů politici ujišťovali občany, že jim patří budoucnost. Propagandistické plakáty zobrazovaly horníky, hutníky i ženy v domácnosti v hrdinských pózách a obyčejný člověk si mohl myslet – vida, to jsem já, budoucnost patří mně!⁽⁵⁾

V roce 2019 se řadový občan cítí zbytečný. Z mnohomluvných diskuzí vládních think-tanků a high-tech konferencí k němu doléhají podivná cizí slova – globalizace, blockchain,

genetické inženýrství, umělá inteligence. Jasně je jen jedno, že se nemluví o něm. Liberální příběh se ho týkal, ale ve světě kyborgů a algoritmů si připadá jako cizinec.

Ve 20. století se proti vykořisťování vzbouřily masy a svou klíčovou hospodářskou roli proměnily v politickou moc. Nyní mají pocit, že se ocitly na vedlejší koleji, a zoufale se pokoušejí využít svou voličskou sílu, než bude příliš pozdě. Brexit a Trumpův vzestup míří opačným směrem než socialistické revoluce v Rusku, v Číně nebo na Kubě. Ty nabídlly moc bezmocným, ale ekonomicky nepostradatelným lidem – jenže ti dnes ztrácejí hospodářský význam. Jednou se možná lidé vzbouří, ale nikoli proti vykořisťovatelům, nýbrž proti nové hospodářské elitě, která je už nebude potřebovat.⁽⁶⁾ Dokážou pak zvítězit? S vlastní bezvýznamností se bojuje velmi těžce.

Liberální fénix

Liberalismus dnes neprochází krizí poprvé ani naposled. Už v druhé půli 19. století, kdy získával na Západě vliv, procházel velkou krizí důvěry. První éra globalizace a liberalizace skončila v krvavé lázni první světové války, kdy globální pochod pokroku zastavila mocenská politika imperialistů. Po atentátu na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu se ukázalo, že navzdory liberálním ústavám daly evropské mocnosti průchod své rozpínavosti. Místo sjednocování světa a mírumilovného obchodu se rozhodly mezi sebou brutálně bojovat, jako by se chtěly předhánět, kdo urve větší část

zeměkoule. A přesto liberalismus bitevní vřavy nejen přežil, ale získal dokonce na prestiži, protože mohl slíbit, že jednou provždy skoncuje se všemi válkami. Nepředstavitelná jatka války zdiskreditovala imperialismus a osvobozená humanita mohla konečně nastoupit cestu k novému světovému řádu svobody a míru.

Objevil se ale Adolf Hitler a ve třicátých letech se vábení fašismu zdálo mnohým neodolatelné, tak jako později v padesátých a šedesátých letech zachvátilo západní mládež nadšení z Che Guevary. Budoucnost tehdy patřila komunismu a zdálo se, že se liberalismus opět nachází v posledním tažení. Nakonec ale nad gulagem zvítězil supermarket. Ukázalo se, že liberalismus je životaschopnější a dynamičtější než jeho protivníci. Porazil imperialismus, fašismus i komunismus kromě jiného i proto, že přijal některé jejich ideály a praktiky. Z komunistické ideologie si vypůjčil potřebu empatie a víru v rovnost všech lidí, kterou nakonec postavil na roveň svobody.

Liberalismus byl původně výsadou evropského středního stavu mužů a vůči špatnému postavení dělníků, žen, menšin a koloniálním poddaným se zdál být netečný. Když Britové a Francouzi po vítězství v roce 1918 nadšeně mluvili o svobodě, netýkalo se to obyvatel jejich světových říší. Indické hnutí za nezávislost skončilo v roce 1919 amritsarským masakrem, kdy britská armáda postřílela několik set neozbrojených demonstrantů.

Ani po druhé světové válce neměli západní liberálové zájem rozšířit své univerzální hodnoty na Východ. První, co Holanďany napadlo, když se konečně po pěti letech brutální nacistické okupace dočkali svobody, bylo poslat armádu na druhý konec světa, aby získali zpátky Indonésii. V roce 1940

se po čtyřech dnech bojů vzdali vlastní nezávislosti, a nyní byli ochotni čtyři roky zuřivě válčit, aby si podřídili domorodce za oceánem. Nelze se divit, že mnohá národní osvobozenecká hnutí vkládala naděje do Moskvy nebo Pekingu, a nikoli do samozvaných západních zastánců svobody.

Postupně se ale liberalismu podařilo rozšířit obzor a přinejmenším teoreticky uznat svobodu a práva všech lidí bez výjimky. A nejen to, osvojil si i komunistický program všeobecného sociálního zabezpečení, bez něhož by neměla politická svoboda valný význam a jenž slučuje demokracii, lidská práva, státem dotované vzdělání a zdravotní pojištění. I superkapitalistické Spojené státy si dnes uvědomují, že ochrana svobody není možná bez určité míry státního zaopatření. Hladem umírající děti nemohou být svobodné.

Když v devadesátých letech minulého století oslavovali myslitelé i politici „konec dějin“, nepochybovali, že všechny zásadní politické a ekonomické problémy jsou minulostí a liberální nabídka demokracie, lidských i občanských práv, tržního hospodářství a sociálního zabezpečení nemá chybu ani konkurenci. Byli přesvědčeni, že je jen otázkou času, kdy se rozšíří po světě, překoná zbylé překážky, zlikviduje hranice a vytvoří z lidstva jedinou svobodnou globální komunitu.⁽⁷⁾

Konec dějin nenastal – do amerického prezidentského úřadu nastoupil Donald Trump a my se nyní nacházíme ve zcela odlišné fázi vývoje. Liberalismus postrádá ideologického protivníka, jako byl imperialismus, fašismus nebo komunismus. Prezidentův odpor vůči němu je bezvýznamný.

Zatímco každé hlavní hnutí 20. století mělo svou vizi nového lidstva, Trump nenabízí nic, nehodlá určovat a prosazovat žádnou globální představu světa, dokonce se domnívá, že by

to byla zásadní chyba. Ani zastánci brexitu nemají pro svou zemi žádný plán. Zajímavé je, že většina zastánců vystoupení z Evropské unie neodmítá liberální zásady společnosti – ztratili pouze víru v globalizaci. Nadále uznávají demokracii, svobodný trh, lidská práva a sociální zodpovědnost, domnívají se však, že se tyto pěkné vymoženosti mají zastavit na hranicích, protože s nepřizpůsobivými imigranty jsou neudržitelné. Věří, že k zachování svobody a blahobytu v Británii nebo v Americe je nutné postavit zeď a nežádoucí cizince k sobě nepouštět. Cizinců se liberalismus netýká.

Nástup čínské supervelmoci nám ukazuje přímo zrcadlový obraz Západu. Vláda jedné strany sice doma nehodlá zavádět větší politickou svobodu, ale vůči světu je mnohem svobodomyslnější. Volný obchod a mezinárodní spolupráce jí vyhovují. Diktátor Si Ťin-pching se v této záležitosti podobá Obamovi, marxleninismus mu v internacionalismu nepřekáží. Čína je s liberálním mezinárodním řádem nadmíru spokojená.

Obrozené Rusko se naopak tradičně považuje za soupeře globálního liberálního řádu, a přestože posiluje svou vojenskou moc, je ideologicky vyprázdněné. Ačkoli je autokrat Putin doma oblíbený a někteří pravicoví nacionalisté ve světě ho obdivují, nenabízí nový globální světonázor a nemá, čím by nadchl nezaměstnané Španěly, nespokojené Brazilce či naivně optimistické studenty z Cambridge.

Rusko nepředstavuje ideologickou alternativu vůči liberalismu, nabízí pouze svou politickou praxi, vládu oligarchů, která si přivlastnila bohatství země a využívá je k ovládnutí médií, aby skryla svou činnost a upevnila si moc. Jestliže platí o demokracii bonmot Abrahama Lincolna, že všechny lidi lze

nějaký čas oblbovat, některé dokonce stále, nikoli ale všechny donekonečna, tak je to proto, že zkorumpovaná vláda nedokáže zajistit slušnou životní úroveň. Dříve nebo později si to občané uvědomí a takovou vládu svrhnou. Ovládne-li ale oligarchie média a zbaví-li občany možnosti získat pravdivé informace, Lincolnova logika se zhroutí, veřejnost nepozná celou pravdu, vládnoucí moc obviní skutečné i smyšlené nepřátele státu, pozornost lidí obrátí k vnějšímu nebezpečí a z nemožní opozici, aby se prosadila.

Diktatura oligarchie vytváří atmosféru permanentní krize a snadno potlačí veřejnou kritiku špatně fungujícího zdravotnictví, případně projevy nespokojenosti se znečištěným životním prostředím. Ohrožuje-li národ invaze nebo hrozba děsivého rozvratu, kdo by se staral o malicherné problémy s přetíženými nemocnicemi nebo ochranou vodních zdrojů? Nekonečným vyvoláváním krize si zkorumpovaná vláda dokáže zajistit moc na dlouhou dobu.⁽⁸⁾

Ačkoli má taková moc velkou životaschopnost, jistě není modelem hodným následování. Nemá žádnou vlastní vizi a na rozdíl od ideologií minulosti pouze vytváří kouřovou clonu z různorodých myšlenek. Vládnoucí oligarchové se sice hlásí k demokracii, nacionalismu nebo pravoslavnému křesťanství, ale sami jim nevěří. Šovinisté ve Francii a Británii obdivují Putina a dovolávají se jeho pomoci, ale jejich voliči by nikdy nechtěli žít pod vládou neomezenou zákony, ve státě kolabujících veřejných služeb, chorobné korupce a šílené nerovnosti, jaká nemá ve světě obdoby. Podle statistiky ročních příjmů má 10 procent nejbohatších Rusů k dispozici 87 procent HDP.⁽⁹⁾ Kolik asi dělnických voličů *Front National* by si přálo, aby Francie následovala ruský příklad?

Lidé jak známo hlasují nohama. Během svých cest po světě jsem se setkal s mnoha lidmi, kteří by rádi emigrovali do Ameriky, Německa nebo Kanady, dokonce jsem zaznamenal i několik zájemců o Čínu nebo Japonsko, ale nikdy jsem nenarazil na nikoho, kdo by snil o životě v Rusku.

Pokud jde o „globální islám“, ten vábí jen velmi omezený počet Syřanů nebo Iráčanů ovlivněných extrémní interpretací Koránu a pak odcizenou muslimskou mládež v Evropě. Jak nesmyslná je představa, že by se státy jako Řecko, Jižní Afrika či Kanada a Jižní Korea chtěly zbavit svých problémů připojením ke světovému chalífátu! Hlasování nohama platí i v tomto případě. Za každého mladíka z Německa, jenž se vydal na Blízký východ pomáhat muslimské teokracii, by nejméně sto jeho blízkovýchodních vrstevníků rádo vyrazilo na cestu v opačném směru a vyměnilo si s ním život v liberálním Německu.

To je naprostý důkaz, že krize liberalismu není tak zlá. Pokud někdo z vývoje několika posledních let propadá zoufalství, měl by si připomenout, jak hrozně to vypadalo v letech 1918, 1938 nebo v roce 1968. Liberální systém lidé hned tak neopustí, protože nemají nic jiného, za čím by šli. Dnes se sice rozčílili a uštedřili systému kopanec, ale nakonec se zcela jistě vrátí.

Nelze vyloučit ani opačnou možnost, že se lidé vzdají víry v globální svět a budou znovu hledat útočiště v náboženských a nacionalistických pohádkách. Národní hnutí hrála ve 20. století významnou politickou roli, postrádala ale univerzální vizi a zeměkoule se stala mozaikou národních států. Ať šlo o zápas indonéských povstalců za nezávislost na Holanďanech, nebo o boj za svobodný Vietnam, ani indoněští, ani vietnamští

nacionalisté neměli vizi pro lidstvo, žádný recept na svobodné soužití národních států. Nevěděli, jak se vypořádat s globálním problémem, jaký tehdy reálně představovalo nebezpečí nukleární války, a proto jim v binárním světě nezbývalo než přijmout komunistické či liberální východisko.

Dnešní ztráta důvěry v liberalismus i komunismus by ovšem mohla znevážit i samu myšlenku světového řádu. Proč by měli vietnamští vesničané věřit nějakému německému mluvkovvi z Trevíru nebo kapitalistovi z Manchesteru? Neměla by se každá země řídit svou vlastní starobylou tradicí? Neměli by si obyvatelé Západu raději vzít dovolenou a přestat se snažit řídit svět?

Jako by se právě toto nyní dělo. Nostalgie po zlatém věku dávné minulosti plíživě zaplňuje prázdno uvolněné liberalismem. Trump zahájil americký izolacionismus heslem „Učiňme Ameriku opět velikou!“, jako by osmdesátá či padesátá léta byla ve Spojených státech nějakou úžasnou érou dokonalé společnosti a občané by se měli pokusit ji vzkřísit. Voliči brexitu sní o dávné imperiální moci, jako kdyby se chtěli vrátit pod vládu královny Viktorie, jako by si ve věku internetu a globálního oteplování mohli užívat „nádherné izolace“ oněch časů. Čínská oligarchie objevila tradiční imperiální a konfuciánské dědictví jako dodatek a náhražku za pochybnou importovanou západní ideologii marxismu. Putin zakrývá zkorumpovanou oligarchii slibem obnovení carského impéria. Sto let po bolševickém převratu se má od Baltu až po Kavkaz znovu skvíť vláda ruského samoděržaví a nacionalismu podpíraná pravoslavnou zbožností.

Podobně tesklivé snění o nacionalismu a náboženské tradici posilují režimy v Indii, Polsku, Turecku i mnoha dalších

států. Nikde však nejsou tyto fantazie tak extrémní jako na Blízkém východě, kde islamisté usilují obnovit společnost založenou Prorokem v Medíně před 1400 lety, a židovští fundamentalisté je dokonce hodlají trumfnout návratem do biblických časů před 2500 roky. Někteří ministři izraelské vládní koalice otevřeně hovoří o potřebě rozšířit území státu, aby jeho hranice odpovídaly rozloze dávného Izraele; rádi by dokonce vybudovali Jeruzalémský chrám a obnovili biblické právo.⁽¹⁰⁾

Vyděšené liberální elity doufají, že se lidstvo k liberalismu vrátí dřív, než bude pozdě. Ve svém posledním projevu v OSN v září 2016 varoval prezident Barack Obama před návratem do konfliktního světa rozděleného podle starých národních, etnických a náboženských hranic. „Podstatou lidského pokroku jsou otevřené trhy, vláda zákona, lidská práva, demokracie a mezinárodní právo.“⁽¹¹⁾

Právem také zdůraznil, že navzdory všem nedostatkům má liberální řád na kontě lepší výsledky než ostatní režimy. Pod jeho křídly se lidem především zvýšila životní úroveň a nastal mír. Poprvé v dějinách umírá na infekce méně lidí než na stáří, na smrt z hladu méně než na obezitu a násilnou smrtí zahyne menší počet než následkem silničních a jiných nehod.

Avšak na největší problémy lidstva liberalismus žádnou odpověď nemá – jak se vyhnout ekologickému kolapsu a společenskému i politickému rozvratu způsobenému vědou a technikou? Lékem na sociální a politické konflikty byl hospodářský růst, a ten skutečně smířil proletariát s buržoazií, věřící s ateisty, domorodce s přistěhovalci, Evropany s Asiaty – všem totiž sliboval větší krajíc chleba. Trvalé zvyšování životní úrovně ovšem poškozují životní prostředí

a naprosto nepředstavuje odpověď na rozvrat společnosti, jež se hroutí pod tlakem nových technických vynálezů.

Právě liberální příběh a logika tržního hospodářství dosud vyvolávají naději na zvyšování všeobecného blahobytu. Od druhé poloviny 20. století se každé nové generaci – ať už v Americe, Číně, nebo v Turecku – dařilo lépe, získávala kvalitnější vzdělání, měla lepší lékařskou péči i vyšší příjem. V příštím desetiletí však působením nových technologií a zesilujících ekologických problémů zřejmě nastanou takové potíže, že další generace bude ráda, jestliže nezchudne.

Máme proto za úkol vymyslet novodobý univerzální příběh, neboť tak jako průmyslová revoluce zrodila nové ideologie, tak i nadcházející převratné biotechnologické a informační možnosti vyžadují svěží vizi. V příštích desetiletích vznikne potřeba velkého sebezpytování, aby byl vytvořen nový sociální a politický model. Nabídne snad náboženství a nacionalismus nějakou starou moudrost, jež nám unikla, nebo se liberalismus opět obnoví jako po minulých krizích? Možná nastává čas odříznout se od minulosti, překonat dějiny bohů i národů a vymyslet něco úplně nového, co by mohlo nahradit ideál svobody a rovnosti mezi lidmi.

Žádná shoda na ničem takovém zatím neexistuje. Nacházíme se v nihilistickém mezičase zlosti a zklamání. Nad ztrátou starých jistot stále ještě nesvítá naděje. Co dělat? Především bychom měli mírnit katastrofická proroctví záhuby a místo zděšení se naučit podívat. Panika je formou přílišného sebevědomí a nadřazené jistoty o vlastním bezchybném názoru, že já přece dobře vím, kam se zaslepený svět žene – kam jinam než do pekel. Zmatený údiv je skromnější a lépe vidí. Nač prorokovat blížící se apokalypsu, když mnohem rozumnější

je připustit, že nic takového nemůžeme vědět, protože světu dost dobře nerozumíme.

Než se podíváme na různé protichůdné možnosti budoucího vývoje a potencionálního rozuzlení nesnází, jež má lidstvo před sebou, je zapotřebí nejdříve pochopit, co nám vlastně věda a technika nabízejí. Radikální proměna světa biotechnologiemi a informačními technologiemi teprve nastává a je sporné, zda právě ona způsobila krizi liberalismu. Většina lidí na světě má o umělé inteligenci a jejím vlivu na život jen velmi mlhavou představu. Za několik desetiletí se nakupí problémy a tvrdé zkoušky, jaké lidé dosud nezažili, a každá globální vize, má-li získat jejich důvěru, je musí vzít v úvahu. Má-li liberalismus, nacionalismus, islám nebo nějaká nová víra získat vliv na uspořádání světa v roce 2050, bude muset umělé inteligenci, algoritmům velkých dat a bioinženýrství určit smysluplnou společenskou roli.

Jako příklad velkého dilematu, před které nás staví nová technika, může posloužit pracovní trh. Od roku 2015 jsem projedil snad polovinu světa a měl jsem příležitost hovořit o problémech umělé inteligence, bioinženýrství a velkých dat s vládními úředníky, manažery, sociálními aktivisty i studenty. Kdykoli se moji posluchači začali nudit, stačilo pronést jediné kouzelné slůvko – nezaměstnanost. Technická revoluce vytlačí z trhu možná víc než miliardu lidí a vytvoří novou, neužitečnou třídu. S tak masivním rozkladem společnosti se žádná dnešní politická ideologie neumí vyrovnat. Mluvit o technologiích se může zdát vzdálené nebo abstraktní, ale vůči reálné hrozbě masové nezaměstnanosti, jež se může týkat i mě, není už tak snadné zůstat lhostejný.

Kapitola 2.

ZAMĚŠTNÁNÍ

Až vyrosteš, budeš možná bez práce

O struktuře pracovního trhu v roce 2050 nemáme nejmenší ponětí. Všeobecně se však soudí, že automatizace změní téměř každou profesi, nejen ty průmyslové, jako je třeba výroba jogurtů, ale i takové, jako je cvičení jógy. Kdy k tomu dojde a jaká změna to bude, v tom napanuje shoda. Jedni se domnívají, že během jednoho nebo dvou desetiletí ztratí práci miliarda lidí, jiní naopak soudí, že v delší časové perspektivě obsluha robotů a vyšší životní úroveň vytvoří nový typ zaměstnanosti a nahradí tak ztrátu pracovních míst.

Blíží se hrozivý společenský rozvrat, nebo jsou takové předpovědi jen dalším hloupým příkladem vyděšených lidí, kteří kdysi v Anglii rozbíjeli nové stroje? Těžko říct. Obavy, že automatizace způsobí masovou nezaměstnanost, se objevují už od konce 19. století, a zatím se nevyplnily. Každá ztráta pracovního místa od počátku průmyslové revoluce vytvořila časem nejméně jedno nové a průměrná životní úroveň výrazně vzrostla.⁽¹²⁾ Dnes ale existují velmi dobré důvody, abychom se domnívali, že se jedná o zásadní systémovou změnu.

Lidskou práci můžeme rozlišit na tělesnou a duševní. Stroje soutěží s manuální činností lidí, ale ti si udržují nad nimi naprostou nadvládu svou inteligencí a schopností poznávat. Čím více však stroje nahrazovaly mechanickou práci, tím větší vznikala potřeba servisu a nutnost duševního úsilí, především umění analyzovat, komunikovat a chápat lidské emoce. Dnes ale umělá inteligence poznávací schopnosti člověka včetně emocionálního porozumění hravě předčí.⁽¹³⁾ A protože mimo fyzickou nebo duševní práci neexistuje žádný další obor, nastává konec dosavadní lidské nadřazenosti. Třetí možnost prostě není.

Umělá inteligence neznamena jen výkonnější a chytřejší počítače, je naprosto převratná, je technickým průnikem věd o životě a společnosti. Čím lépe rozumíme vzájemnému působení biochemických impulsů, v nichž se odehrávají lidské emoce, přání a volby, tím snadněji budou počítače odkrývat a předvídat naše chování a rozhodnutí, to znamená, že hravě nahradí řidiče, bankéře i právníky.

Neurologický a ekonomický výzkum chování postoupil v poslední době tak daleko, že umožnil vědcům rozpitvat vzorce lidské volby a odhalit důvody, jež vedou k výběru stravy nebo životního partnera. Miliardy neuronů ve zlomku vteřiny podle převažující pravděpodobnosti volí to, co nám připadá, že chceme. Tajemství svobodné vůle zaniklo a tolik oslavovaná „lidská intuice“ není nic jiného než bleskové rozpoznání předem dané předlohy.⁽¹⁴⁾ Dobří řidiči, bankéři či právníci nemají žádnou magickou předtuchu o silničním provozu, investicích nebo vyjednávání; řídí se zkušeností s opakovanými jevy, a proto se vyhnou nepozornému chodci, nerozvážnému dlužníkovi nebo podvodníkovi. Je ovšem zjištěno, že